

hangelski guberniji imajo posebne »засеваемые хлебы«, ki jih peko iz prve mlačve in polagajo na skrinjo, kjer so svete podobe, ali pa v žitne skrinje. Ob setvi jih polagajo v seválko (košaro) in na vse štiri ogle njive. Pri drugih Velikorusih je že omenjena blagoveščenska prosfora posebno v čisljih, ki jo dobivajo pri maši na Marijino oznanjenje. Ponekod (n. pr. v orelski guberniji) pečejo te oblate kmetje sami. Že v tambovski listini 1652 se omenjajo te prosfore. Te prosfore nato zaužijejo. Razen tega rabijo vzhodni Slovani kruhek, imenovan krestóvik, krestéc, ki ga pečejo na sredo četrtega postnega tedna. Krestóvik ima obliko križa ali pa ima zgoraj križ. Shranjujejo ga skupaj z moko in ga ob setvi polože med zrnje in na njivo, nato ga pa pojedjo. Belorusi peko za ta namen kruhke v podobi rala, brane, srpa ali kose.⁴⁷ Povsod je torej tudi blagoslovljen kruh, ki je simbol in povzročitelj zaželenosti rodovitnosti. Ne smemo tudi prezreti, da ima Cerkev obilo besedil blagoslovov za polja in njih pridelke. Že *Euchologium Sinaiticum* jih ima: n. pr. za setev, za žetev ali kadar hočeš vinograd saditi.⁴⁸ V Rimskem obredniku jih je tudi nekaj.⁴⁹ Pa tudi pravoslavni Trebnik jih ne pogreša. Vse naše življenje je bilo ozko povezano s Cerkvijo. In tako je tudi dragoceni poljski pridelek, kruh, dobil častno mesto na vrhu butare, ki ga je duhovnik ž njo vred blagoslavljal. *Kot blagoslovljen kruh pa je imel posebno moč, bil je zdravilen in v njem je bilo moči za novo setev.*⁵⁰

Najvažnejše ritmične oblike v zgodovini slovenske narodne pesmi

Ivan Grafenauer

V slovenskih narodnih pesmih odseva premalo zgodovinskih dogodkov, da bi nam omogočili globlji pogled v njihovo zgodovino — najstarejša zgodovinska pesem, o »*Ravbarju*« (SNP I, št. 19—20), je s konca 16. stoletja (zmaga nad Turki pri Sisku 1595). Tudi se je v njih ohranilo le malo spominov na zgodovinske osebe, premalo imen. Najstarejše ime, prilipskega kralja Marka (1555—71—94), zgodovini slovenske narodne pesmi ne nudi opore, ker so naše pesmi o *Mladem Marku*, *Knezu Marku* (SNP I, št. 39—46 — pesmi o *Kraljeviču Marku*, I, št. 48—52, so kajkavske in belokranjske) le odmev srbskih in hrvatskih

⁴⁷ Zelenin, Russische (ostslavische) Volkskunde 25—30.

⁴⁸ Rajko Nahtigal, *Euchologium Sinaiticum* II. 27 sl.

⁴⁹ Fr. Kotnik, *Blagoslov zelišč na Kres in čar kresnic*. Etnolog XV. 4. op. 14.

⁵⁰ Koliko je v običajih s presnecem predkrščanskih usedlin, to bi bil predmet posebne razprave, ki bi morala primerjalno na široko upoštevati gradivo različnih narodov.

pesmi, s katerimi so se seznanili naši predniki pač šele v skupnih bojih zoper Turke v 15. stoletju (zmaga križarske vojske nad Turki pri Belgradu 1456), morda celo še pozneje. Preostaneta nam torej samo še dve srednjeveški imeni: *Kralj Matjaž*, ogrski kralj Matija Korvin (1445 do 1458—90), ki so se mu pridružile še poteze njegovega očeta, junaka v turških bojih Janoša Hunyadija (1387—56), Sibinjanina Janka hrvatskih in srbskih narodnih pesmi, in zadnjih celjskih grofov (a teh ne kot junakov v bojih zoper Turke), in *Krištof*, po Schönlebnu še *Gašpar Lambergar*¹, ki se v drugi polovici 15. stoletja večkrat omenja, tudi kot junak v viteških turnirjih. Ime Lambergarjevega nasprotnika, *Pegam* (Behaim = Böhm, Čeh), se kot tretje že ne more šteti, ker se v njem pač ni ohranil, kakor so prej mislili, spomin na Čeha Jana Vitovca, vojskovodjo zadnjega celjskega grofa Ulricha II. (u. 1456) in njegove vdove Katarine, ampak je po vsej verjetnosti občno ime za velikana (prim. č., slov. *ober*, p. *olbrzym* — Avarus, Ober).²

Pomagati nam more le razbor kulturnega in zgodovinskega ozadja naših narodnih pesmi, primerjalna književnozgodovinska analiza njihovih motivov in zvez s starimi, časovno bolj ali manj določenimi domačimi slovstvenimi spomeniki (n. pr. Briž.) in zapisi drugorodnih narodnih pesmi in umetnih pesnitev, v katerih so motivni obrazci iz naših narodnih pesmi uporabljeni, ter preučevanje njihove ritmične oblike, zlasti ritmične oblike tistih pesmi, ki jim je že po drugih znakih, zgodovinskih, kulturnohistoričnih, književnozgodovinskih, starost vsaj približno določena. Tako postane ob množecem se primerjalnem gradivu tudi ritmična oblika sama zase zgodovinski kriterij, če že ne za določeno dobo, vsaj za približen terminus ante quem ali post quem.

Tako se je doslej posrečilo ugotoviti, da je *dvodelna dolga vrstica*, ki smo jo izsledili najprej v vrsti baladnih in legendarnih pesmi (pri-povedna dolga vrstica), potem tudi v svetih pesmih in ritmičnih molitvah, najstarejša doslej dosegljiva oblika slovenske narodne pesmi. Vse pesmi, v katerih so se (vsaj v kateri izmed inačic) ohranili znatnejši ostanki te vrstice, so po drugih kriterijih nastale pred 15. stoletjem: najstarejši »*Kirielejsoni*« (8.—9. stol.), »*Lepa Vida*« (11. stol.), »*Meljavšica*« (pred »*Lepo Vido*«), »*Mlada Zora*« (12. stol.) po trdnih književnozgodovinskih znakih; »*Sveta kri sejana*« (SNP I, št. 456), »*Sv. Barbara v ječo vržena*« (št. 641) po neizpodbitnem zgodovinskem znaku (delitev

¹ L. Schönleben, Appendix ad Annales et Chronicon Carniolae, Ms. Univ. knj. Lj., p. 174: Fortitudo bellica in Casparo de Lamberg in Stain (supra Rattmannsdorff), ... de qua nostra adhuc memoria passim sonabat cantus uulgari lingua (A. Koblar, Kres VI [1886], 288). Valvasor (III, knj. XI, str. 548) krstnega imena ne imenuje. SNP I, str. 48—9, pod črto.

² G. Čremošnik, Pegam in Lambergar, LZ XXXVIII (1918), 190—4. O občnem imenu ober gl. N. Zupanič, Etn. VII (1934) 170—1.

sv. obhajila v obeh podobah), druge pesmi po bolj občnih kulturno-historičnih (zamorci-Mavri, zamorske, ajdovske dekllice i. pod.); niti en kriterij pa tej določitvi ne nasprotuje.

Ritem dvodelne dolge vrstice se ne opira ne na kakovost ne na število besednih zlogov v posamezni vrstici, ampak na besede kot nosilce pojmov in stavčnega poudarka: dvodelna dolga vrstica sestoji iz dveh polovic (polstišij), ločenih po odmoru, z dvema smiselno poudarjenima besedama v vsakem polstišju, brez prestopa iz vrstice v vrstico. V studiji o »Lepi Vidi« (1945) sem dokazal, da ta vrstica v naših narodnih pesmih ni posnetek germanske in še staronemške aliteracijske dolge vrstice, ampak dediščina iz prasllovanske dobe, da ji je podobna že starogrška baladna vrstica, ohranjena v baladnih odstavkih Homerjevih epov, tudi vrstica v neki mozarabski cerkveni himni (n. d., 160—4); hkrati pa sem opomnil, da so »podrobna vprašanja o značaju te vrstice, o razširjenosti in izvoru še v razpravi in jih ne bo mogoče na en mah rešiti« (n. d., 164). Naj torej tu podam, kar sem v preteklem letu o tem zasledil.

Dvodelna dolga vrstica je res, kakor sem domneval, pesemska oblika, ki je bila znana tudi drugim indoevropskim narodom. Nahajamo jo ne le kot starogrško vrstico v baladnih odstavkih pri Homerju, isti ritem sledimo tudi v visoko kultiviranih kiticah staroindijskih slavospevov, v Rigvedi, sestavljenem že pred l. 1000 pr. Kr.); značilni ritem je dr. K. Glaser v svojih prevodih kar dosti dobro ohranil.³

Germanska aliteracijska dolga vrstica je res le specializirana zvrst indoevropske dvodelne dolge vrstice. To dokazujeta še dva v staronemščini ohranjena starogermanska poganska zagovora, o katerih si germanisti niso složni, ali sta zložena v verzih ali v prozi. Pa sodijo oboji prav in oboji napak: nista zložena v aliteracijskih dolgih vrsticah, ampak v nealiteracijskih, ki se ponekod aliteracijskim bližajo. Prvi zagovor, dvočlenski nizonemški »Zoper konjsko hromoto«⁴ — v njem je

³ Dr. K. Glaser, O rgvedskih slavospevih, LMS 1896, 168—185: I. mand., 124. slavospev (str. 175—6); II, 19 (179—80); VII, 57 (178—9), 87 (177); X, odstavki str. 178, 183.

⁴ Steinmeyer, Die kleineren ahd. Sprachdenkmäler (1916), št. LXV; ponatisk s slov. prevodom v ČZN XXXII (1937), 279 (poševne črte značijo razdelitev v vrste v tej izdaji): *De hoc quod spurihaltz dicunt. / Primum Pater noster. / Visc flot aftar themo uatere, uerbrustun sina uetherun. / tho gihelida ina use druhtin. / the seluo druhtin, thie theno uisc gihelida, thie gihele that hers theru / spurihelti. Amen.* — V prvi vrstici zagovora (z nadpisom vred v v. 3.) prva poudarjena beseda prve polovice (*Visc: Fisch*) aliterira z drugo poudarjeno besedo druge polovice (*uetherun: Federn = Flossen*); praviloma pa je poglobitna aliteracijska beseda v vsej vrstici (*Hauptstab*) prva poudarjena beseda druge polovice, po njej se ravna tudi aliteracija v prvi polovici. Druga (4) vrstica je brez aliteracije, a je bolj kratka, zato jo je mogoče imeti za polovično vrstico, ki ji je druga polovica odpadla. Steinmeyer je te dve vrstici natisnil kot verza, o nadaljevanju pa pravi: »Wie Z. 5f. (v. 3s.

(ne glede na lat.-hebr. besede spredaj in zadaj) samo »naš Gospod« dvakrat po vrsti stopil na mesto poganskega božanstva — se glasi (same pravilne dolge vrstice):⁵

Riba je plavala po vodi, strle so se ji plavute.
 Tedaj jo je ozdravil naš Gospod.
 Ta isti Gospod, ki je ribo ozdravil,
 ta naj ozdravi tega konja hromote.

Drugi enočlenski zagovor v dveh inačicah, staronizonemški »*Contra vermes*« (A) in starobavarski »*Pro Nessia*« (B),⁶ je še čisto poganski, samo na koncu mu dodaja A prošnjo »drohtin uuerthe so« (Gospod, bodi tako! = Amen), B pa navodilo »Ter Pater noster«. Ehrismann (GDL I², § 26, 4, str. 106) sodi o njih: »Die Form ist Prosa.« Steinmeyer jih je natisnil — kakor že drugi pred njim, le drugače — v verzih:⁷

Gang uz, Nesso,	mit niun nessimilinin,	
uz fonna marge	an that ben,	vonna themo bene
	in deo adra,	den adrun in daz fleisk,
fonna demu fleiske	an thia hud,	fonna thera hud an thesa strala.
	in daz fel,	demo velle in diz tulli.

Razumljivo, da je imel Ehrismann to za prozo: prva dvodelna vrstica ima sicer aliteracijo, a bolj šibko (*Nesso* [lat. *nescia* iz *ischias*] — *niun*: *neun*), v drugi in tretji aliteracije ni, kajti ponovitev iste besede (*ben*: *bene*; *adra*: *adrun*...) ni aliteracija. Razumljivo, da je Steinmeyer obe inačici razdelil v verze: ritem je lè ritem dvodelne vrstice, prva vrstica ima celo aliteracijo, druge pa vsaj nekaj podobnega.

Ta zagovor je važen ne le, ker s prvim vred dokazuje, da se je germanska aliteracijska dolga vrstica razvila iz starejše indoevropske nealiterirane, ampak tudi, ker se je skoraj enak zagovor ohranil pri nas do konca 19. stoletja in celo brez kakršnega koli krščanskega dostavka, zagovor »*Zoper otók*« iz Gorjan pri Bledu (SNP III, št. 5174). Vprašanje je torej, ali je naš gorjanski zagovor kakor staronemški-starogermanski samostojna slovensko-praslovanska inačica skupnega indoevropskega praobrazca ali smo si ga od Nemcev izposodili.

L. 1957, ko sem ob kupih dijaških zvezkov šele začel načrtno krčiti pot zaresni, ne samo s podmenami podprti zgodovini slovenske narodne pesmi, si v razpravi »*Najstarejši slovenski zagovori*«⁸ o tem zagovoru

samega zagovora) jetzt vorliegt, kann sie nur für Prosa gelten: möglich, daß in ihr Reste früherer Verse stecken.« Nato zavrača neuspele rekonstrukcije. G. Ehrismann, GDL I² (1952), § 26, 3, str. 105, sodi: Prosasegen.

⁵ Prevod je dobesedno iz ČZN XXXII, 279. Prim. nem. v op. 4.

⁶ St. št. LXVII, A B; ponatisk obeh inačic s slovenskim prevodom: Iv. Grafenauer, ČZN XXXII, 290 (z napako v A, 5: drohtin nam. drohtin), inačica A z različicami iz B tudi: Iv. Grafenauer, Lepa Vida (1945) — okr.: LV — str. 135.

⁷ Inačica B (starobavarska) z različicami iz A: zgoraj A, spodaj B; *kurziono* natisnjene ustrezajo slovenski inačici (gl. sp.).

⁸ Kovačičev zbornik, ČZN XXXII, 275–95; pr. Fr. Kotnik, Č XXXVI (1942, 79).

nisem upal povedati več, kakor pa so mi dotlej spoznani, metodično nepobitni kriteriji dovolili, in sem se pogojno (dokler ne dobimo »primerne opore v sličnih [od nemških nedvomno neodvisnih] zagovorih pri drugih Slovanih«, n. d., 292) ustavil »vsaj« pri 9./10. stoletju: »... tudi, če smo si ta zagovor od Nemcev izposodili, smo to morali storiti že ob prvih stikih z nemškimi kolonisti«; sam sličen staroindijski zagovor* se mi ob veliki podobnosti z nemškim ni zdel dovolj trden znak za daljše sklepanje. V »LV« (155—6, gl. op. 6) sem poskusil iz nekoliko zmaličnega besedila izluščiti prvotno jedro in sem ugotovil resnični pomen popačene besede »tuc«, o izvoru zagovora pa se nisem izjavil.

Danes morem predložiti dokaze, da je gorjanski zagovor v svojem jedru praslovanski in starejši od staronemških inačic, da je v ohranjeni obliki kontaminiran z inačico staronemškega zagovora.

Stare, od nemških obrazcev nedvomno neodvisne slovanske inačice gorjanskemu zagovoru sicer same nisem našel, pač pa nedvomen dokaz, da je bila: del besedila, in to najznačilnejši, je uporabljen v steslov. »Molitvi na vsjъ болѣзнь ноѣнъѣ«:¹⁰ »Gospodi... Vzbрани emu (nedogu semu) v'sěchъ pōtei, sōštiihъ po plъti, i skvozē mēsa, i po žilamъ, i po kostemъ.« — Sestavljaavec te v Sinajski Evhologij sprejete molitve je mogel te besede vzeti le iz balkanskoslovanske inačice gorjanskega zagovora.

Da je gorjanski zagovor kontaminiran iz starejšega, praslovanškega jedra in inačice staronemškega zagovora, nam pokaže sledeče sporedje (v besedilu gorjanskega zagovora so zapisovalčeve slušne napake popravljene, pravopis je književen; slovenski prevod staronemškega zagovora podaja besedilo starobavarske inačice (B), v kurzivi pa sta vstavljeni vanjo slovenskemu besedilu ustrezajoči različici iz A):

Otók, pojdi	Pojdi ven, Nessia, z devetimi mladiči,
raz mozg na kost,	iz mozga na kost,
raz kost na meso,	od kosti na meso,
raz meso na dlako,	od mesa v dlako ¹¹ ,
raz dlako na zeleno trato.	od dlake
Tam pojdi	
devet komolcev globok v tla!	
Tam bodi na tulc,	
tam bodi na tulc!	v ta tulec.

* N. d., 290; Kuhn. Indische und germanische Segenssprüche, Zeitschrift f. vergl. Sprachforschung XIII (1864), 135—51.

¹⁰ Euchologium Sinaiticum, ed. Nahtigal, II (1942), 81. 82, f. 35b, 10, 25; 36a, 2—3. — To mesto sem navedel sicer že v ČZN XXXII, a nisem ga upošteval, kakor bi bilo prav, pri gorjanskem zagovoru (n. d., 290), ampak pri zagovoru »Zoper izvin« (n. d., 278, op. 6): mesto je tam tudi po tiskovni pomoti napačno navedeno (f. 36b nam. 36a).

¹¹ Nem. *fel* (B) je koža z dlako, *hud* (A, Haut) koža v obče, polt.

Že prvi pogled na to sporedje nam kaže, da je gorjanski zagovor sestavljen iz dveh sorodnih in sicer istega zagovora. To dokazuje dvojni sklep, ki drug drugemu nasprotujeta. Prvotni zagovor se je končal z ukazom bolezenskemu demonu »*Otoku*«, naj gre v tla (drugo polstišje se je glasilo prvotno morda: [Tam pojdi] »*globoko v tla!*«; verjetneje pa z nazornejšim izrazom »*devet komolcev v tla!*« Sedanje polstišje je nabuhlo). Drugi sklep, prvemu dodan, je iz inačice staronemškega zagovora, ki je tu soglašala s starobavarskim besedilom: ker obsega ta sklep samo polovico dvodelne dolge vrstice, se ta polovica še enkrat ponovi. Drugi sklep je zdaj zmaličen: prvotno se je glasil (podobno kakor prvi): *Tam pojdi na tulec!* Stavčna zveza »*tam bodi na ,tuc'*« je bila, dokler so vedeli, kaj je »*tuc*« (*tulec*), nemogoča; mestnik se glasi v Gorjah na »*tuuco*«, »*tuc*« (*tuuc*) je tožilnik (LV. 186).

Prvotni zagovor je starejši od staronemškega. To dokazuje začetek, še bolj pa sklep. Začetek (samo polstišje) ogovarja samo enega samega bolezenskega demona; to je v starih zagovorih stalno pravilo; sled se je ohranil tudi še v nadpisu starobavarske inačice, ki omenja samo enega demona: »*Pro Nessia*« (A: contra vermes!). Sklep pošilja bolezenskega demona (*Otók*) »*globoko v tla*«; podobno ukazuje Jezus v nekem ziljskem dvodelnem »krščanskem« zagovoru svetim ženam, naj »*hude vriede*« zapode »*s podrebrc dol na kolene, raz kolen dol na podplate, raz podplat* (rod. mn.!) *dol na črno zemljo*« ČZN XXXII. 291, op. 22). Predstava, da so hudobni demoni htonska bitja, ki prebivajo pod zemljo, je še pristno materopravno sadilska, sploh je obrambno čaranje v tem kulturnem krogu doma (aktivno škodljivo čaranje pa je totemističnega izvora).¹²

Novi sklep pa ukazuje demonu, naj gre v tulec strelične konice, tako tudi v stnem. A (*tulli*: nvnem. *Tülle*), v B pa v puščico (*strála*, seveda v njen tulec); da ga potem s puščico vred ustrele v »*divji gozd*« (in den wilden Wald)¹³ ali, kakor slovenski zagovori pravijo, »*na gorine, na spečine*«, kjer »*zvonovi ne zvone, petelini ne pojo*« (SNP III, št. 5179), ali »*med pečine in planine, med vse vrage in hudiče*« (III, št. 5175). Ta oblika zagovora je šele iz mlajše pastirsko-nomadistične kulture: puščični tulec je mogoč le v kulturi, ki pozna že kovinsko orožje; tudi predstava, da so demoni doma v skalovju in v pustinjah, je tipično pastirskonomadistična, kajti po bajkah o ustvarjenju zemlje iz tega kulturnega kroga je ustvaril za pašo neuporabno skalovje in gorovje, divji gozd in močvare nasprotnik Najvišjega bitja hudobni Praoče, Temni mesec, ki se je v krščanski dobi spremenil v Satana.¹⁴

¹² W. Schmidt, Ursprung und Werden der Religion (1930), 151—2.

¹³ G. Ehrismann, GDL F, § 26, 4, str. 105 in op. 3.

¹⁴ W. Schmidt, Ursprung der Gottesidee VI. 35, 37; pr. G. Krek, Einleitung in die slav. Literaturgeschichte², 782.

Prvotni zagovor »Zoper otók«, jedro gorjanske inačice (vv. 1—4), je po vsem tem, kolikor zdaj vemo, najstarejša slovenska narodna pesem, starejša celo kakor naši prakulturni bajki, mengeška in šišenska, o ustvarjenju sveta in prvega človeka in o ustvarjenju naše zemlje, ki so jih naši predniki dobili kot Praslovani pred 4. stoletjem pr. Kr. od asimiliranih rodov z arktično prakulturo (Et XIV, 2—45). Izvira namreč še iz starih plasti indoevropske kulture, ki še ni poznala rabe kovinskega orodja. Drobec sicer, pa nadvse dragocen.

Pesemska oblika tega starega zagovora, dvodelna dolga vrstica, je torej praslovanska pesemska oblika, je tudi predhodnica germanske aliteracijske dolge vrstice, je grška baladna vrstica, pozna jo tudi staroindijsko pesništvo: dvodelna dolga vrstica je potem takem že indoevropska pesemska oblika.

Zdi se pa, da je še starejša, da je kar nekak pesemski praritem. Soroden ritem nahajamo v hebrejski poeziji starega zakona, v strofičnih odstavkih evangelijev, n. pr. očenašu (Mt 6, 9—15, Lk 11, 1—4), zdravamariji (Lk 1, 28, 38), Marijinem slavospevu (Lk 1, 46—55), Janezovi himni večni Besedi (Jan 1, 1—15)¹⁵, v pismih sv. Pavla, n. pr. v slavospevu ljubezni (1 Kor 15, 1—8), tudi v apostolski veri.

Prav isti ritem nahajamo pa tudi v pesmi o »Kači« brazilskih Indijancev, kakor ji navaja pripev gospod Montaigne:¹⁶

Couleuvre, arreste toy; arreste toy, couleuvre,
a fin que ma soeur tire sur le patron de ta piencture
la façon et l'ouvrage d'un riche cordon
que ie puisse donner à ma mie:
ainsi soit en tout temps ta beauté et ta disposition
preferée à tous les aultres serpents.

Takšen je ritem v primitivni improvizaciji plesne pesmi, ki so jo zapeli in zaplesali spremljevalci iz rodu Unyanyembobv Stanleyu v slovo,¹⁷ takšen tudi v bajkah in obrednih pesmih prakulturnih rodov

¹⁵ Prim. Dav. Heinr. Müller, Das Johannesevangelium im Lichte der Strophen-theorie, SB Akad. Wiss. Wien, Phil.-hist. Kl. Bd. 161, 8. Abh. (1909); C. F. Burney, The Aramaic Origin of the Fourth Gospel, Oxford (1922); cit. K. Adam, Jesus Christus, Augsburg (1955), 85, 548.

¹⁶ Montaigne, Essais, livre I, chap. 30 (ed. ster. Firmin Didot, Paris (1802), p. 245. (v vrstice razdelil Grf.). — Samo zadnja vrstica v fre. prevodu ni pravilna dvodelna dolga vrstica, ker nima v sredini odmora. Ali tudi v izvirniku? — Prevod:

Vož, ustavi se; ustavi se, vož,
da moja sestra posname po pisani tvoji podobi
vzorec in okras bogatemu traku,
da ga morem podariti svoji ljubi:
tako se bo za vse čase tvoja lepota in postava
cenila bolj ko vse druge kače.

¹⁷ Stanley, Wie ich Livingstone fand II (1885), 240; pr. Götze, Das dt. Volkslied, Wiss. Bild. 256, Quelle & Meyer, Lpz. (1929), 10. Angleška izdaja mi žal ni dostopna.

v Ameriki in Afriki.¹⁸ Naj navedem le kratko veroizpoved gabunskih pigmejcev, ki so jo podali P. Thrillesu na vprašanje, kaj Bog dela:¹⁹

*Kmoum ko, Kmoum ta,
Kmoum gwa!
Mè twé, Ké brwé!
Kmoum tla, Kmoum kwa!*

Bog je, Bog je bil,
Bog bo!
Duhovi zgoraj, Ljudje spodaj!
Bog samsvoj, Bog je Stari!

Dvodelna dolga vrstica je važen znak za presojo dobe, v kateri so v njej zložene pesmi nastale, pa tudi za presojo razvojnih plasti v posameznih pesmih: pesmi, v katerih se je ta ritem ohranil, odstavki s tem ritmom, izvirajo namreč, kolikor se je doslej moglo ugotoviti, vsaj še s konca 12. stoletja. Takih pesmi ni prav malo. Vendar ta kriterij ni vedno lahko uporabljati. Nabuhle dolge vrstice z več ko dvema besedama v eni ali celo v obeh polovicah, ki bi mogle nositi ritmični poudarek, pa ga nosita samo dve, ni lahko ločiti od vrstičnih dvojic, zloženih po mlajši ritmiki besednih zlogov. Razen tega se je v večini pesmi prvotni ritem z dolgo pevsko tradicijo bolj ali manj porušil, ker se je pač z drugačno melodiko in ritmiko mlajših pesmi tudi melodika in ritmika starih bolj ali manj spremenila. Ritem smiselno poudarjenih zlogov pa se je vrival tudi v najstarejše in stare pesmi, zložene po mlajši ritmiki. Tako včasih ni lahko spoznati, ali je pesem zložena v dvodelnih dolgih vrsticah, ki so se sčasoma porušile, ali v novejših vrsticah z zlogovnim ritmom, ki je vplival nanje še stari ritem.

Značilen primer za to prepletanje obojne ritmike je najstarejši zapis slovenske kitice, intonacija Velikonočne pesmi v Stiškem rokopisu (o. 1440). Pesem je zložena v paroma rimanih (asoniranih) vrsticah s štirimi zlogovnimi poudarki in dvema smiselno poudarjenima besedama, t. j. rimanih »*kratkih vrsticah*«; pa sta v njej kar dve vrstici, prva in četrta, ki hkrati ustrezata ritmiki dvodelnih dolgih vrstic, prvi dve vrstici pa sta brez rime in asonance. Nemška predloga (Bäumker I, št. 242, II)²⁰ nam bo ta značaj stiške kitice nazorno po-

¹⁸ Prim. bajko o ustvarjenju rodu *Kato* (W. Schmidt, UdG II, 45ss.), bajko o ustvarjenju iz lenapskega *Walama Oluma* (n. d. II, 417–9, 421–2), molitve rodu *Yamana* na Ognjeni zemlji (n. d. II, 928–30), zlasti pa številne obredne in druge pesmi *gabunskih* pigmejcev (n. d. IV, 26–211 passim). Mnogo zgledov tudi pri afriških pastirskonomadskih rodovih (n. d. VII, 40–50) et passim (*Galla*), 378–90 et passim (*Masai*), 438, 442–9 (*Nandi*).

¹⁹ W. Schmidt, UdG IV, 26, pr. 195. NB. *Kmoum tla* (v. 4) prevaja W. Schmidt, str. 26, kot »Gott für sich allein«, str. 195 kot »Gott absolut«; *Kmoum kwa* na str. 26: Gott ist der Alte (Herr, Vater), str. 195: Gott der Herr. — Prim. s to pesmijo čisto drugačno veroizpoved materopravno-sadilskih *Fang* (Bantu), ki so gabunskim pigmejem najbližji sosedje: n. d. IV, 48.

²⁰ W. Bäumker, Das katholische deutsche Kirchenlied in seinen Singweisen I (1886), str. 306 (po tisku iz 1513).

kazala (znake za poudarke sem postavil jaz, smiselno poudarjene besede so označene s tem, da je v njih zlog z akutom — gravis znači [zgolj] metrični poudarek):²¹

Náš Gospúd je od smrti vstál,
od nêga brítke mártre;
nám je se vêséliti,
ón nam hóče (k) tróšti bíti.
Kyrie eleison.

Christ ist erstánden
vòn der mártér állè;
dès solln wir álle fröh sèyn,
Christ will únsér tróst sèyn.
Kyrie eleison.

Trubarjeva redakcija v prvi vrstici še nekako združuje staro in novo ritmično načelo (Jézus tá je od smrti vstál), Schönlebnova je prirejena že vsa po novem:²²

Jézus jê od smrti vstál,
od njêga bridke mártre,

nám se je vêséliti,
nam hóče k tróštu priti.

Prav starinske znake imata tudi Marijina kitica iz Velikonočne in koledniška kitica, ki jih navaja Trubar v Katehizmu z dvejma izlagama (1575).²³

Iz Velikonočne:

Marijá Devicà,
bódi náša pomočnicà
prùti Tújmu Sinkúvi,
(prùti Bógu nebéskimú
nu usmílenímu Jézusù.)

Iz kolednice:

Mi smò prišli pred vrátà,
de (b) bila bózja zlátà,
o Marijá, o Marijá;
nòvu je léjtu v dèželi,
bòdi Jézus per nás.

Vrstica nemške Velikonočne (in z njo tudi tu navedenih slovenskih kitic) je staronemška paroma rimana (asonirana) »kratka vrstica« s štirimi zlogovnimi poudarki in dvema smiselno poudarjenima besedama; z enozložno rimo (asonanco — časih tudi lahko odpade) zvezani kratki vrstici sta se pisali prvotno večinoma kot ena sama vrstica: rimana dolga vrstica; po dve dolgi vrstici (štiri kratke) sta se združevali v kitice.

²¹ Metrični poudarki se dajo ugotoviti po melodiji. Glede Velikonočne pesmi in njene melodije gl. Iv. Grafenauer, Iz zgodovine slovenske metrike, ČX (1916), 299 (besedilo samo: Č XXXVI (1942), 102); besedilo poslednje vrstice pa je treba v ČX, 299 pomakniti za en takt bolj na desno, tako da pride poslednja beseda (biti) pod zadnjo noto, ki se podaljša v polovično in celo. Razdelitev v takte, ki sem jo prevzel od Liliencrona (1884), namreč ni pravilna; pesem se sploh ni pela po taktu, ampak nekako koralno: vsak poudarjen zlog se je pel z dolgo, vsak nepoudarjen s kratko noto, melodična črta pa je ostala ista. Gl. Bäumker I (1886), št. 242, tudi pri drugih pesmih. Ista hiba je tudi v Čerinovi razpravi v ZMS X (1908), 126 ss., o pesmih slov. protestantskih pesmaric.

²² Sch-ova inačica sporedno s Trubarjevo: Iv. Grafenauer, Č XXXVI, 95—101.

²³ Rupel, slov. prot. pisci (1934), 126; Velikonočni sta dodani (v oklepaju) različica tretje in četrta vrstica iz Schönlebna.

Razvila se je v 9. stoletju iz polstišij germanske aliteracijske vrstice in iz staroromanskega paroma rimanega (asoniranega) osmerca z enozložnimi rimami (asonancami) sledečega tipa, ki so ga radi uporabljali tudi v latinskih cerkvenih himnah:

Leodgarjeva pesem, kit. 3, v. 3—4:²⁴

Qui dónc regnévet á ciel dí:
cio fúd Lothiér's fils Báldequí.

Rabanus Maurus (u. 856), *De fide catholica*:²⁵

Aetérne rérum cónditór	déus, in ádiutóriúm
et clárus mún'di formátór,	inténde tú humíliúm...

Iz poljudnih pesnitev je to vrstico prevzel tudi Otfrid in jo uporabljal v svoji Knjigi evangelijev (Evangelienbuch, dovršen med 865 in 871). Poučno je znano mesto na koncu Marijinega slavošpeva (lib. I, c. 7, 25—8):²⁶

Nu férgomès thia thiarnùn,	sélbun sánetam Máriùn,
thas sí uns állo uuórolti	sí zi iru súne uuégonti.
Johánnès drúhtines drút	uuíllit ès bithfhàn,
thás er úns firdánèn	giuuérdò ginádòn.

Paroma rimana »kratka vrstica« je iz poljudnega romanskega osmerca prevzela načelo zlogovnih poudarkov, pravilo, da so v vrstici štirje poudarjeni zlogi in na koncu enozložna rima (asonanca), ki veže dve zaporedni kratki vrstici (polovici rimane dolge vrstice). Iz starogermanske aliteracijske vrstice pa je pridržala načelo, da morata biti v vsakem polstišju (kratki vrstici) poudarjeni dve smiselno važni besedi, in svobodo glede števila nepoudarjenih zlogov (tako da je vseh lahko več ali manj ko osem): dolgemu poudarjenemu zlogu sledi lahko takoj spet poudarjen zlog — v dvozložnih besedah na koncu vrstic vedno — lahko pa tudi po eden, dva ali več nepoudarjenih, tako tudi pred prvim poudarjenim zlogom (v anakruzi). Pri Otfridu nahajamo sicer precej vrstic z osmimi izmenično poudarjenimi zlogi (zg. 26 a), lahko pa so v vsej kratki vrstici tudi samo po štirje poudarjeni zlogi brez nepoudarjenih (n. pr. lib. I, c. 2, v. 3 a: Fíngàr thínàn; St. LXVIII (ČZN XXXII, 284), Strassburger Blutsegen, v. 7: túmb hiez tèr bérch, túmb hiez tàz kínt — Bebec se je zvala gora, bebec se je zval otrok).

²⁴ Ehrismann, GDL I², str. 194, op. 1 k str. 193.

²⁵ Migne, PL 162, stp. 1609 ss.

²⁶ Iv. Grafenauer, GMS XXIII, 71, č XXXVI, 122—3. — Prevod:

Zdaj prosimo Devico, isto sveto Marijo,
da bi nam vse življenje bila pri Sinu pomočnica.
Janez, božji ljubljeneč, hōti to izprošiti,
da se nas pogubljenih rači usmiliti.

Tudi v starih slovenskih »kratkih vrsticah« nahajamo takih svoboščin, zlasti na koncu vrstic (Velik.: mártřè, vèseliti...), redkeje v sredini (Marijina kitica v Velikonočni, v. 1: Maríjà Devicà; koled., v. 5: Jézùs); Marijina litanjska pesem, kit. 8, v. 1:²⁷ Maríjà, nebèška lúč) — to je znak za starost —; Velikonočna pa se je v prvi vrstici tej svoboščini (Chríst íst erstándèn) ognila s tem, da se je naslonila na ritmiko stare dvodelne dolge vrstice: Náš Gospód je od smřti vstál; podobno je zgrajena tudi četrta vrstica (razloček nasproti nemški je, da ima slovenska v sredini lahen odmor, v nemški ga ni).

Srednjevisokonemška pripovedna kratka vrstica, spopolnjena staronemška, je vplivala na poznosrednjeveške in poznejše slovenske narodne pesmi le v toliko, da je tudi v njih vstop (anakruza) pogostnejši, pozneje kar reden, da se poudarjeni in nepoudarjeni zlogi vedno redneje menjavajo, tako da se vrstica bolj in bolj bliža značaju četverostopne jambске vrstice (tudi v srednjevisokonemških pesnitvah kratka vrstica tega razvojnega cilja še ni dosegla). Čistosti rim, pglavitne lastnosti viteškega pesništva, pa slovenska narodna kratka vrstica nikoli ni dosegla; tudi dvozložnih rim v njej skoraj ni — v srvnem. pesništvu, n: pr. pri Gottfridu iz Strassburga, do ene tretjine. V enem pogledu pa je šla slovenska vrstica še dalje kakor nemška srednjeveška: enozložnih stopic v njej skoraj ni, tudi ne na koncu vrstic. Tako vsaj v pesmih, ki se dajo časovno postaviti v 15. in 16. stoletje, kakor v baladah o »Kralju Matjažu in Alenčici« (SNP I, št. 1—8), o »Kralju Matjažu in Marjetici« (SNP I, št. 9—10), o »Smrti Kralja Matjaža« (SNP I, inačica št. 11 a b), o *Novi štifti na Štajerskem* (SNP I, št. 291, o. 1565), o *cerkvi na Uršlji gori* (SNP I, št. 656, o. 1602—9).

Rimana (asonirana) kratka vrstica je staro dvodelno dolgo vrstico v novih pesmih spodrinila nekako od začetka 15. stoletja. Potemtakem že doslej ni bilo dvoma, da se je morala v naši cerkveni narodni pesmi udomačiti že v 12. stoletju, nekoliko morda tudi že v drugih narodnih pesmih. Srednjeveška *Marijina litanjska pesem*, ki se nam je ohranila v kalobskem *Liber Cantionum Carniolicarum*²⁸ in v Majarjevi slovenjgraški inačici (PC, št. 64, SNP III, št. 6551), nam je to tudi pozitivno utrdila: besedila Marijinih litanij, po katerih je sestavljena, so vsa še iz tega stoletja (gl. op. 27). S tem so postale tudi rimane (asonirane) kratke vrstice, kolikor imajo na sebi starinski značaj (dvoje

²⁷ M. Majar, *Pesmarica cerkevna* (1846), št. 53, s popravkom Kovačičevim v ČZN XXV (1950), 204. Majar je vrstico zato popravil: Maríja, nebèška zárijà.) — Pesem je nastala že v 12. stoletju. Dokaz za to prinese razprava »Srednjeveška Marijina litanjska pesem« (rkp. pri Akademiji znanosti in umetnosti v Lj.).

²⁸ Ta rokopis, ki ga je opisal dr. Fr. Kovačič, ČZN XXV (1950), nam sicer zdaj ni dostopen; besedilo Marijine litanjske pesmi pa vendarle poznamo po Majarjevem natisku v PC, št. 53 (gl. op. 27) in po Kovačičevih popravkih, n. d., 205—4.

poudarkov na isti besedi, vpliv ritma dvodelnih dolgih vrstic), kriterij za starost narodnih pesmi.

Poleg rimane kratke vrstice se pojavlja v pesmih, ki jih moremo varno staviti v 15/16. stoletje, tudi v bistvu trohejski *osmerek* z večinoma dvozložnimi (ženskimi) rimami in asonancami; taki pesmi sta Smoletova redakcija »*Smrti Kralja Matjaža*« (SNP I, št. 12) in pesem o »*Ravbarju*« (SNP I, št. 19 ab [Vodnik], 20 ab [Smole, Vraz]). Prvi trije teksti so zloženi kar v pravilnih četverostopnih trohejih s samimi ženskimi rimami, pa je verjetno, da sta Prešeren (Smoletovo) in Vodnik (svoje) besedilo precej močno predelala. O Smoletovi redakciji »*Smrti Kralja Matjaža*« niti gotovo ni, ali je bila že prvotno v osmercih zložena, kajti drugi dve redakciji imata drugačno obliko (str. 53); Smoletova in Vrazova redakcija pesmi o »*Ravbarju*« pa sta kakor Vodnikovi v glavnem trohejski, imata pa poleg ženskih tudi več ali manj moških rim (asonanc ali vrstičnih sklepov). Same moške rime (asonance) imajo inačice »*Pegama in Lambergarja*« (SNP I, št. 13–16; SŽ 5, tu nekaj vrstic z anakruzo in dvakrat isti pravilni trohejski osmerek z ženskim sklepom, 21. 1; 24. 1). V bistvu trohejski osmerek se torej rad menjava s sedmercem, pač pod vplivom rimane kratke vrstice; isti vpliv je povzročil, da tudi glede števila nenaglašenih zlogov ni čisto natančen.

Medtem ko je rimana (asonirana) kratka vrstica z Nemškega k nam prišla, je oče našemu osmercu (in sedmercu) staroromanski osmerek, ki je bil za botra že pri staronemški in naši rimani (asonirani) kratki vrstici. Prišel je k nam po dvojni poti: neposredno od naših romanskih sosedov, Lahov (Furlanov) in Italijanov (ottonario), in posredno od južnih in vzhodnih sosedov Hrvatov.

Kakor se je staronemška kratka vrstica (z vstopom) pri nas sčasoma spremenila v vrstico, ki je skorajda četverostopna jambaska, tako se je po istem razvoju romanski osmerek (brez vstopa) pri nas spremenil v skorajda pravilno četverostopno trohejsko vrstico. Medsebojni vpliv obojih vrstic pa je kmalu povzročil, da je v osmercu zadnji nepoudarjeni zlog neredko odpadel, tako da je dobila vrstica moški sklep in enozložno rimo ali asonanco: osmerek se je spremenil v sedmerek in oba se pogosto menjata v isti pesmi.

Osmerek je prišel k nam precej kmalu za staronemško rimano (asonirano) kratko vrstico. Ena najstarejših pesmi v tej obliki je balada »*Gospod Baroda*« (SNP I, št. 52–54) — vseskozi še s samimi dvozložnimi rimami in asonancami. Preoblikovana je morda po starejši baladi v dvodelnih dolgih vrsticah; kajti nekaj takih vrstic se je v njej še ohranilo:²⁹ izza viteškega okolja pa gleda še indoevropsko kulturno ozadje (št. 55, v. 18–31):

²⁹ N. pr. SNP I, št. 52, v. 1, 10, 17, 19–20, 22, 24, 28, 37–8, 40, 43–4. — Št. 55, vv. 1, 7–8, 13, 15–6, 18, 20, 24, 33–5, 38–9, 41.

Šel je sluga ran pogledat,
ali rane so mu črne.
Začne sluga jamo kopat,
testament gospod je delal,
rekel mu je in naročal:
»Boš otroke vozil svoje,
deni spred jih, moje zadej,

de ne bodo peš hodili,
ker se niso naučili.
Boš otrokom kruha rezal,
svojim beliga dajal boš,
iz rži ga mojim dajaj:
črniga ne bodo jedli,
ker se niso naučili...«

V istih osmercih z dvozložnimi rimami (asonancami) so zložene še druge motivično takisto stare pesmi: Valjavčeva inačica »*Mlade Brede*« (SNP I, št. 102; prim. št. 105—6 z dvodelnimi dolgimi vrsticami, št. 107 s sedmerci) in »*Srečne neveste*« (SNP I, št. 109), Pravljjično-bajeslovna »*Lepa Vida s kačo*« (SNP I, št. 76—7), »*Nesrečni lovec*« (SNP I, št. 240 do 242), »*Spanjščice*« (SNP I, št. 254), zahvala pri jurjevanju pri Zilji (SNP III, št. 4997, vv. 11—24 — začetek v nekoliko porušenih dvodelnih dolgih vrsticah). V osmercih in sedmercih: »*Zarika in Sončika*« (SNP I, št. 71—7), »*Romar sv. Jakoba Kompostelskega*« (SNP I, št. 37), »*Žena na porodu umre*« (SNP I, št. 337).

V vzhodne predele slovenskega ozemlja so prišli osmerci, neri-mani in deloma rimani, s Hrvatskega. Zgledov je dosti; naj opozorim tu samo na belokranjske kresne pesmi (SNP III, št. 5075—5177; prim. kajkavske: n. d., št. 5118—21, 5125—6).

Na probleme, ki jih bodo morali raziskovalci še rešiti, opozarjajo zlasti inačice prastare legendarne pesmi »*Spokorjeni grešnik*« (SNP I, št. 484—90): Vrhovnikova iz Horjula (št. 487) kaže, čeprav ni dobro ohranjena in je že prenesena na Limbarsko goro, še znatnih ostankov stare dvodelne dolge vrstice;³⁰ inačici iz Zg. Brnika in iz Lašč (št. 485 do 486) sta zloženi v osmercih, pomešanih s sedmerci — podobno kajkavska iz Vrbovca (št. 488); v štajerskih (št. 489—90) se vrste osmerci in sedmerci izmenično (prestopne rime in asonance); inačica iz Srpenice (št. 484) je sestavljena v dvodelnih dvanajstercih (pisani so kot šesterci), hrvatska inačica pri Bosancu (I, št. 15, zap. R. Strohal od slijepca putnika na Sušaku) pa v samih sedmercih (druge inačice v tej obliki n. d., str. 489—92), ena v osmercih (str. 492). Prav ta Strohalova inačica je znamenita, ker je ohranila še spomin na obhajilo v obeh podobah (pred l. 1215): h grešniku, ki se mu je od devetletne pokore telo usušilo in k tlom priraslo, pride Jezus sam (78—87):

Lepo ga je spovedal
od griha ga odvezal,
svetom Krvlju napojil,
svetom Telom nahanil.
Isus ga je potrknil

svoju svetun desnicun.
Telo se je trhnulo,
telo ide sunčen sad,
a dušica svetli raj,
Kojega nan sin Bog daj!

³⁰ SNP I, št. 487, dvodelne dolge vv.: 1—5, 4 (tri polstišja), 5 (polstišje), 7—9 (polstišja, prvo nabuhlo), 10, 11 (polst.) 12, 13, 20, 25—4, 25—7 (polst., zadnje nabuhlo), 28 (zadnja vrstica).

Zanimivo je gledati, kako si ustrezajo dvodelne dolge vrstice horjulske inačice in osmerci kajkavske inačice iz Vrbovca:

Horjulska:³¹

Jezus se je vozil v sveti raj.
 En velik grešnik za Jezusom vpije:
 »Jezus, počakaj me, da ti nekaj
 povem.«
 »Ti nis vreden, da b se z mano vozil
 v sveti raj.« Grešnik odgovori:
 »Sej nisem druga storil,
 kakor očeta in mater sem ubil,
 Strička sem predal, Sestrico sem
 čez dal...
 »Pojd' gor na Limbarsko goro!
 Gor ne boš družga najšel.
 Kot en drevce lorbarjov.
 Pod tistim drevčkam kleč' sedem
 let!«

Vrbovska:³²

Jezuš se vozi po moru,
 Grešnik se šeče po brčgu:
 »Hodi se, grešni, k meni vez'«
 »Nejdem se vera, mo' Jezuš.
 Ar sem se jako zagrešil:
 Oca se', majku umoril,
 Sestru sem, braca utopil...
 »Id v onu goru visoku,
 Tam ti je jedna crkvica.
 Ondě češ klečat devet let.
 I deset u jeden dan.

Primer pretvoritve dvodelnih dolgih vrstic v asonirane kratke gl. v študiji o »Lepi Vidi«, 356, primera za pretvorbo dvodelne dolge vrstice starih bugarštic v deseterce pri Jagiću, Archiv IV (1879), 219, in v LV, 150—1. Tam in tukaj smo našli v osmercih in v desetercih krajšemu izražanju vkljub ostanke ritmiki dvodelne dolge vrstice.³³

Stare dvodelne dolge vrstice pa so se pod vplivom novih rimanih vrstic tudi modernizirale. Kako se je to godilo na Balkanu, pri Hrvatih, Srbih in Bolgarih, kjer se je stara ritmika vnesla v vrstice, ki so po bizantinsko-romansko zloge štele, smo videli že ob zgledih, ki sem jih navedel v Lepi Vidi: v bolgarsko-srbsko-hrvatsko-kajkavsko-belokranjskih desetercih z zarezo v sredini (polstišja po 5 zlogov, LV, 151—4), v prav tako razširjenem dvodelnem dvanajstercu (polstišja po 6 zlogov, LV, 147—8), ki sega tudi dalje na Slovensko (pr. Lepa Vida, 145: SNP III, št. 6506—24, pod. I, 843—4, II, 2356—60).

Na Slovenskem pa sta se križala z dvodelno dolgo vrstico ne le dvanajsterec (šesterec), ampak tudi osmerec in »kratka vrstica« in z njimi vred se je vnašala vanj tudi rima ali asonanca in to v najstarejši obliki, enozložna. Kakor kaže legenda »Sveta kri sejana« (SNP I, št. 455—6), vsaj že ob prevalu od 12. na 13. stoletje; kajti to je pesem o zakramentu sv. Rešnjega Telesa in Rešnje Krvi kot sadu Kristusovega trpljenja in smrti in o obhajilu v obeh podobah. Terminus post

³¹ SNP I, 487, vv. 1—3, 4 ab, 4 c—5, 6—7, 8—9, 12—5.

³² SNP I, št. 488, vv. 1—7; 13—6. — Med tu natisnjenimi osmerci imajo trije še obliko dvodelne dolge vrstice: vv. 3, 4, 15; med drugimi vv.: 10, 11, 19—25.

³³ Tu vsega 12 med 25 vrsticami (op. 32), v primeru v LV 5 izmed 13, v Jagićevem primeru pa spet 12 izmed 25 (vv. 1, 2, 7, 11, 13, 14, 16, 17, 19—21, 25).

quem non je 4. lateranski cerkveni zbor (1215), ki je ukazal delitev evharističnega zakramenta samo v eni podobi.³⁴ V prvi polovici pesmi se čuti bolj vpliv šesterca (zaradi moškega sklepa je vmes več petercev): (št. 456, 1—14)

Leži, leži polje, oj polje široko,
 prek polja leži cesta, oj cesta vglajena.
 5 Pri cesti stoji lipica, oj lipica zelena.
 Pod lipico stoji miza, oj miza srebrna.
 10 Okoli mize stoji stolecev trinajst,
 Na stolcih sedi jogrov dvanajst:
 oj trinajsti je Jezus, oj Jezus Marijin sin!

V glavnem delu pa se prepletajo v dolgih vrsticah vplivi šestercev, osmercev in kratkih vrstic, ostalo pa je tudi kako polstišje, tudi cela vrstica starega značaja (15—59):

15 K njim pa pride Marija, Marija žalostna,
 Marija je žalostna, [žalostna] z čélega sêrdeca.
 20 »Kaj je tebi Marija, da si tako žalostna?«
 21 »Zakaj bi jaz ne bila žalostna,
 ker sem vidêla vsejano tvojo kri:
 25 po preširokem polji no po vinskih gorah.
 Po polju mi uže raste oj drobna pšeničica,
 ko se bôdô oblate dëlale, se bôdô grêšniki obhajali,
 30 da bi po vrêdnem prijêli presvêto Rêšnje Telo,
 da bi premišljovali³⁵ tvojo martro to.
 35 V gorah mi pa rastejo vinske têrtice,
 kader grêšniki pijejo tvojo svêto Rêšnjo Kri,
 39 da bi spremišljovali,³⁵ kaj Jezus za nas têrpi.«

Rime vobče vežejo dolge vrstice (16, 18; 20, 21; 31, 33; 37, 39), neredko pa tudi polstišja (15, 16; 17, 18; 23, 24; 29, 30, 32; 33, 34, 36).

Skoraj sama polstišja se rimajo v prvem delu starinske ziljske »Jurjevske pesmi« (SNP III, št. 4997, v. 1—10):

Sveti šent Juri poterka na duri;
 ma jeno hlačo zeleno, jeňo rudečo.
 5 Je šele prišel v deželo, je ga že vse veselo:
 tičice v germovji, kukovca v bukovji;
 9 rumene rožice lepo cvetó,
 10 se svetga šent Jurja veseló.³⁵

³⁴ Izključeno je, da bi bila pesem sad kratke epizode iz 16. stol., ko je na reformne predloge cesarja Ferdinanda I. tridentinskemu cerkvenemu zboru papež Pavel IV. ugodil temu enemu in dovolil 1564 v habsburških deželah (in še nekaterih drugih) obhajilo v obeh podobah; ker ni imelo pričakovanega uspeha, da bi bilo pripeljalo protestante v Cerkev nazaj, je papež Gregor XIII. 1584 dovoljenje spet preklical.

³⁵ To ni pravilno polstišje dvodelne dolge vrstice, ampak kratka vrstica (na koncu: premišljéváli); tudi v. 10. v sledečem zgledu (št. 4997), je kratka vrstica. Vse druge vrstice in polstišja so ritmično pravilne dvodelne dolge vrstice ali nje polovice.

V prav tako stari svatovski obredni pesmi »*Bosman*« (SNP III, št. 5459)^{35a} se rimajo same dolge vrstice (vsako drugo polstišje):³⁶

Nevesti (1—12):

Darujemo ti bosman, zakona izgled,
da bi bila srečna dosti dosti let!
da bi ti dobila ljubeznih deklet!
da bi v njem le pila sami sladki med!

Ženinu (13—24):

da bi bil ti srečen še ko stari ded!
da bi skoro prišla na tvojga brata red!
da bi bile polne parma in klet!

Na tak način se je razvila pri Nemcih iz dvodelne dolge vrstice v Donavski dolini (kjer so bile v 12. stol. v bližini še slovenske naselbine (drugod je stara dolga vrstica zamrla že v 9./11. stol.) nibelunška kitica (NL I, 2):

Ez wuohs in Bürgönden ein vil édel mágedin,
daz in allen landen niht schoeners mohte sin,
Kriemhilt geheizen: si wart ein scoene wip.
dar umbe muosen degene vil verliesen den lip.

Predhodne stopnje v razvoju te kitice nahajamo že v slovenskih narodnih pesmih, ki je treba najstarejše izmed njih staviti še v 12. stoletje: po nibelunško merjene dolge vrstice se združujejo še po starem (kakor paroma rimane kratke vrstice) po dve v eno kitico, v nibelunški in gudrunski kitici po štiri; vsa polstišja imajo še enako po tri zlogovne poudarke, v nibelunški kitici zadnje polstišje (drugo v četrti vrstici) štiri, v gudrunski pet; anakruza v polstišjih lahko odpade, more pa imeti tudi po dva zloga; v najstarejših kiticah še ni rim.

Že v obredni pesmi o *bosmanu* so polstišja po nibelunško razvrščena, prvo se zaključuje po žensko, drugo po moško; manjka jim pa anakruza, da bi bile zares nibelunške vrstice, pravilna je samo prva vrstica: Darújemò ti bósman. Čisto pravilne pa so že kitice v legendarni pesmi »*Jezus ortnar in ajdovska deklica*« (I, št. 500—16), ki sem o njej že v DS-u 1959 iz kulturnohistoričnih razlogov ugotovil, da je »vsaj sodobna legendi o *Mariji, ptici pevki in zamorski deklici*« in bi »segala torej vsaj v prvo polovico 15. stoletja« (str. 477). Po novih izsledkih o *Marijini litanijski pesmi* se je legenda o »*Mariji, ptici pevki*

^{35a} O etnološkem pomenu bosmana gl. Boris Orel, Čarovni obred in mit nakolenčiča ter bosmana v slov. ženit. običajih, Et XIV (1942), 74—95, XV (1945), 25—62.

³⁶ Prva vrstica se ponovi v vsaki kitici. Šesti (ženinu namenjeni) kitici sledi (brez uvodne vrstice) mlajši dodatek, ki nima več prave oblike: »Da bi veselili Se drugokrat pa vsi, Dobre volje bili V toti hišici.«

in zamorski deklici« pomaknila nazaj v 12. stoletje, legenda »Jezus ortnar in ajdovska deklica« pa je še starejša od nje. Res nibelunške kitice v njej še niso rimane (I, št. 500):

Leži, leži no polje,
to polje ajdovsko,
na sredi polja vrtič,
ti vrtič ograjen.

Okol vrta hodi dekle,
ti dekle ajdovsko,
prav milo se ozira,
da b vidlo Ježosa...

Le deloma rimane so nibelunške kitice v pravljичni baladi »Česa hudoba ni mogla sešteti« (I, št. 192 iz Roža), ki že zaradi »kraljiča« spada v 12. ali 15. stoletje (v poznem srednjem veku je kraljiča zamenil žlahti gospod ali grof); prav tako v evharistični zdravici »Ptica poje o pšeničnem klasu in sladkem vincu« (III, št. 5916—31; M 1935, 299). Redoma rimane so v stari kresni pesmi »Sijaj, sijaj sonce« (III, št. 5131 do 5150; št. 5131, koroška, zap. Stanko Vraz):

Oj sijaj, sijaj sonce, oj sonce rumeno!
»Kakó bom pa sijalo, sim zmiram žalostno!
Ako zgodej ustanem, me dekle kolnejo:
žalostne so one, ki zgodej vstati morejo.
Ako pa pozno zajdem, se pastirci jočejo:
želostni so oni, ki dolgo pasti morajo.«

Pri nas (in pri alpskih Nemcih) se je na ta način sčasoma razvila poskočna vrstica in kitica. Vrstice s takim značajem so že v zgoraj navedenih primerih (št. 456, vv. 1—2, 4, 8, 12; št. 4997, 1—2, 4, 10 a; št. 5459, 24 — po knjižnem poudarku še več). Kar od koraka do koraka pa to lahko zasledujemo v evharistični napitnici »Tri kaplje krovi Jezusove« (SNP III, št. 5934—44, prim. 5945—60: Stoji ravno polje), ki je nastala iz uvoda naše evharistične legende: nekatere inačice so še skoraj istega značaja kakor ta uvod (št. 5938—9), druge so že domala vse poskočne, ena pa čisto vsa (št. 5934):

Št. 5938:
'Na hišca, 'na hišca
na trauniki stoji,
'na hišca lepa,
kjer²⁷ je Jezusova.

U ti hišci, u ti hišci
je en kelih lep zlat,
en kelih lep,
kjer²⁷ je Jezusov brat...

Št. 5934:
Na polji, na polji
'na hišca stoji,
ta hiša je lepa
je Jezuševa.

V tej hiši, v tej hiši
'na miza stoji,
ta miza je lepa,
je Jezuševa...

Podobne vrstice beremo tudi v balkanskoslovanskih desetercih z zarezo v sredini (LV, 151—5): Vuk I, št. 501, v. 12—5 (152); SNP III,

²⁷ »Kjer« je stari oziralni zaimsek »kir« (sedanji ki, gl. šk rabec, Jezikoslovni spisi I, 315—8), ki se je v očenašu (kir si v nebesih) še dolgo ohranil. Enako je tudi iz kadeže (naš kjer) nastal kir in iz tega ki (n. d., 318). Zato zamenjava.

4988, 1—5 i. dr. (152 s.), št. 4987, 1—2, 5 a—9 a (153—4), št. 4992, (154), Miladinov, št. 116, 1b, 2, 4, 11—4 i. dr. (154 s.). Prim. tudi staro kajkavsko zdravico »*Nikaj na svetu lepšega ni*« (SNP III, št. 5468—75).

Poskočne vrstice in kitice so potemtakem mnogo starejše, kakor smo si doslej mislili (najstarejše ohranjene iz 1758—61),⁶⁸ in so res, kakor sem že v LV (144—6) iz njenega ritmičnega značaja sklepal, modernizirane dvodelne dolge vrstice. Poskočne vrstice pa so bile v začetku še prav mnogolične (z vstopom in brez njega, vrstice z moškim in ženskim sklepom, rime različno razvrščene); tako še v Leškem rokopisu (op. 38). Tipična poskočna kitica, kakor jo je Vodnik najpogosteje posnemal (n. pr. v Iliriji oživljeni), je po vsej verjetnosti najmlajša (v Leškem rokopisu med 14 samo tri tipične: 5, 4, 6). Zgrajena je pod vplivom nibelunške kitice: vrstice z ženskim in moškim sklepom in rime so razvrščene kakor v njej.

Dvoje kužnih obredij iz l. 1854

Radivoj Lenček

Vojska, lakota, kuga — tri strahotne uničevalke človeškega rodu — so, odkar vemo, vedno nastopale skupno. Izmed vseh treh pa je kuga bila od nekdaj zaradi tihega množičnega uničevanja ljudi in nemogoče preprečitve najbolj skrivnostna. Zakaj strah ustvarja spoštovanje, od spoštovanja do obožavanja pa je pri primitivnem človeku komaj še korak. Ravno zato je s pojavom kuge zvezanih vse polno predstav, uver, čarovanj in apotropijskih obredij, ki izhajajo iz najstarejših kulturnih plasti in ki ostajajo kar najbolj živa tudi še v dokaj diferencirani duševnosti že kulturnega človeka.

Pred seboj imam sporočilo dveh obredij, ki imajo namen obvarovati naselje kužne bolezni, zapisani v letu 1854.¹ Po letu 1849 je Evropo izr-pavala vrsta vojn, ki so trgale z zemlje najboljše delovne moči, a puščale za seboj slabo obdelana polja. Tudi na Slovenskem so se takrat vrstila skrajno slaba, suha leta. Nastopila je krompirjeva kuga, pritisnila je lakota. Noviški dopisi iz one dobe prinašajo vesti o skrajnem gladu v Istri, na Dolenjskem, Gorenjskem in celo na Štajerskem.² Za valom lakote pa je takoj prihajal drugi, strahotnejši val kolere in kuge, ki sta preko Italije in Avstrije okužili tudi sestradane slovenske pokrajine. O strahotnem stanju pričajo številke: samo v letu 1855 sta ti dve bolezni pobrali na Primorskem 13.125, na Kranjskem pa 5748 ljudi.³

Jasno je, da se je preprosti človek v onih strahotnih dneh pričakovanja kužne epidemije prej zatekal k svojemu tradicionalnemu izkustvu po pomoč, kot pa k zdravniškemu svetovalcu, ki mu tudi sicer ni mogel pomagati. Od tod oživljanje prastarih izročil.

Sporočilo v Novicah 1854 se glasi:

⁶⁸ Janko Kotnik, Slovenski rokopis iz Leš pri Prevaljah iz sredine 18. stoletja, ČZN XXIV (1929), 179—81.

¹ Novice 1854, str. 592: D-n, K znanstvu ljudskih vraž (Iz loške doline).

² Prim.: Novice 1851, str. 250; 1852, str. 51; 1854, str. 56, 72, 111.

³ Novice 1855, str. 388.